

L'HÀBIT DE LA DIFICULTAT. WILHELM VON HUMBOLDT I CARLES RIBA DAVANT L'AGAMÈMNON D'ÈSQUIL

RAÛL GARRIGASAIT COLOMÉS
rgarrigasait@gmail.com

Aquesta tesi, dirigida pel Dr. Ernest Marcos Hierro, estudia dos moments de la recepció i la història de la traducció de la tragèdia esmentada en el títol: les versions de Wilhelm von Humboldt (1816) i Carles Riba (1934).

Després d'exposar la imatge tradicional d'Èsquil i l'escassa pervivència de l'*Agamèmnon* fins a la segona meitat del set-cents, la tesi examina la visió de Grècia que va desenvolupar Humboldt, la interpretació que aquest autor va fer de l'*Agamèmnon* i la teoria de la traducció amb què s'hi va acostar; s'analitzen també passatges representatius de la seva versió i s'intenta escatir en quina mesura hi influeix el discurs de l'autor sobre Grècia i sobre la traducció; un capítol sobre la recepció del seu *Agamèmnon* clou la secció dedicada a l'humanista alemany. A continuació, adoptant una estructura responsiva semblant a la que trobem en els cants corals de la tragèdia, la tesi aplica el mateix esquema expositiu a Carles Riba, amb un èmfasi especial en la seva concepció de l'humanisme, la seva relació amb l'Èsquil de Paul Mazon i els orígens de la seva teoria de la traducció. Finalment, se situen tots dos casos de recepció en el marc més ampli de la constitució de les literatures modernes.

Un dels eixos principals de la tesi és l'anàlisi del discurs sobre Grècia. Amb l'obra de Winckelmann, a mitjan segle divuit, el nom d'aquella terra va convertir-se en el símbol de moltes coses. D'una banda, s'hi concretava una manera de superar la vella tensió que havia escindit l'home occidental, la tensió entre cos i esperit; de l'altra, aquells grecs eren un poble particular, arrelat a un moment determinat del passat, proveït de certes característiques pròpies, però essent una realització completa de les possibilitats humanes també eren un poble universal, normatiu, vàlid com a model per a totes les generacions futures, fos quina fos la seva llengua. No és sorprenent que aquesta construcció discursiva fos útil per als escriptors alemanys de l'època de Goethe i per als escriptors catalans del primer terç del segle vint. Malgrat les enormes diferències, en tots dos contextos surava en l'ambient la consciència d'estar formant una nova literatura a partir d'una tradició insatisfactòria; en tots dos casos s'intentava articular un discurs que presentés la cultura pròpia com a universal o com a capacitada per participar en un diàleg universal.

Aquest és el marc general dins el qual l'*Agamèmnon* fa acte de presència en alemany i en català. Però la tragèdia, per la seva dificultat llegendària, pel seu caràcter insòlit, requereix un discurs propi. Tradicionalment s'havia associat Èsquil a alguna forma de sublimitat. Wilhelm von Humboldt enllaça amb aquesta tradició; el seu prefaci recorre al terme amb insistència, a cada paràgraf. Però, més enllà d'aquest recurs hermenèutic previsible, Humboldt fa un pas

important per a la recepció d'Èsquil: sosté que en l'*Agamèmnon* tot és significatiu. L'afirmació no és banal. No feia gaire, els traductors alemanys s'esgarrifaven davant les rareses d'Èsquil i es negaven a traduir-lo literalment, convençuts que en podien millorar l'estil. Humboldt obre les portes a una nova manera de llegir la tragèdia que consisteixi, més que a adequar la tragèdia a les nostres expectatives, a contemplar el naufragi de les nostres expectatives en els esculls del text.

Quan Riba s'encara a Èsquil, aquest plantejament ja no és una raresa entre els filòlegs. En el camp de la interpretació del tràgic, el poeta no ha de lluitar, com Humboldt, contra una tradició recent insatisfactòria. Al contrari: disposa d'una edició admirada que li resol les qüestions fonamentals, la francesa de Paul Mazon. El que destaca en l'aproximació ribiana és la voluntat de salvar Èsquil per al lector contemporani, sense renunciar als coneixements filològics però sense recloure-s'hi. Amb un esforç empàtic que els especialistes d'avui difícilment aprovarien, el poeta presenta un Èsquil de carn i ossos, amb una certa vida psicològica. D'altra banda, Riba assenyala l'abruptesa remota de l'original en el pla estilístic, però també la seva vàlida intemporal en el pla de les idees i els sentiments, subratllant el missatge democràtic de l'*Orestea*, d'una actualitat evident a l'Europa dels anys trenta. Així es reproduïx la dualitat de la Grècia winckelmanniana, alhora històrica i eterna, alhora món abolit i guia insubstituïble per al present.

Un altre aspecte singularitza Humboldt i Riba i fa dels seus Èsquils obres excepcionals en la història de la recepció d'aquest autor: la teoria de la traducció de la qual parteixen, que es pot fer remuntar al gir lingüístic promogut Herder. El pressupòsit herderià és que no existeix una xarxa conceptual prelingüística, compartida per tota la humanitat, sinó que cada llengua conceptualitza la realitat a la seva manera, condicionant el pensament i la percepció dels seus parlants. La conseqüència d'aquest plantejament és que la traducció ja no pot ser entesa com una simple producció d'equivalències verbals perfectes entre sistemes lingüístics que només es diferencien pels sons amb què evoquen cada concepte; ara la traducció és concebuda com la mediació entre dos mons intel·lectuals dissemblants, difícils de fer encaixar; la llengua d'arribada que intenta dir el text estranger, doncs, ha de violentar-se per fer justícia a l'univers lingüístic de partida, ha de reflectir la violència del trasllat. Trobem pensaments similars en Goethe, Schleiermacher i Humboldt; la tesi aspira a mostrar que Riba enllaça amb aquesta tradició.

L'eficàcia d'aquestes idees es posa a prova en l'anàlisi de les traduccions de Humboldt i de Riba. En la versió alemanya es percep la voluntat de construir un idioma esquilià, amb una sintaxi plena de dureses i una mètrica classicitzant. Però no tot el que hi trobem es pot justificar en nom de l'ideal humboldtià de la "simple fidelitat". Respecte de l'original, l'*Agamèmnon* alemany presenta una major densitat de referències al destí, a la culpa, a la noció de sublimitat, i tendeix a adaptar les metàfores gregues a les convencions literàries de la cultura

d'arribada. L'*Agamèmnon* de Riba, en canvi, es caracteritza per la meticulositat extrema amb què trasllada les metàfores i els girs d'Èsquil, rebutjant les elegàncies de manual, els clixés literaris de la seva tradició i de les tradicions veïnes. En aquest sentit és evident el contrast amb la versió de Paul Mazon, a la qual deu tantes coses; allà on el francès reconstitueix la sintaxi grega per fer-ne una bona prosa francesa, plena d'estructures paral·leles i de fórmules retòriques, el traductor de la Bernat Metge s'aferra a l'abruptesa de l'original amb una tenacitat insòlita. L'estupor amb què va ser rebuda la traducció potser és la millor prova de la seva justesa; transposat a una nova circumstància, es repetia l'astorament que els espectadors antics havien experimentat davant les tragèdies d'Èsquil.

La tesi situa Humboldt i Riba al començament i al final d'un període. Humboldt entra en escena quan s'esfondra la vella cultura aristocràtica i es fa hegemònica la nova cultura burgesa; Riba escriu quan la cultura burgesa comença a deixar pas a la cultura de masses. Humboldt tradueix l'*Agamèmnon* quan la idea d'una Grècia transhistòrica s'acabava de convertir en un potent instrument d'universalització; Riba ho fa en l'últim moment en què aquesta idea sembla operativa en el món acadèmic i cultural, en l'època de l'anomenat tercer humanisme. Però en aquests contextos que ja no són el nostre tots dos autors van proposar maneres d'acostar-se al text d'Èsquil que encara resulten admirables. Si Èsquil s'havia resistit a la traducció, Humboldt i Riba es resistien a fer-lo domèstic i convencional, s'esforçaven a fer-lo emergir en la seva singularitat desconcertant. En això tots dos són representants d'una manera d'aproximar-se a l'altre, a l'estrany, al llunyà, que la tesi anomena "hàbit de la dificultat".